

**Варіативність актуалізації базових ознак концепту
СУПЕРНИЦТВО в онтогенезі англомовного суспільства**

Стаття присвячена вивченню динаміки базових компонентів концепту СУПЕРНИЦТВО в онтогенезі на основі комунікації персонажів англомовних художніх творів.

Зближення *когнітивної лінгвістики та психології* (Дж. Брунер, Ж. Нуазі) супроводжується виникненням проблеми впливу ментальних процесів і структур на поведінку, в т. ч. комунікативну, людини [4: 35]. Основоположниками психологічного напрямку в зарубіжному мовознавстві є В. Гумбольдт, М. Пронко, Б. Уорф, Е. Сепір, Н. Хомський, Г. Штейнталь. Вітчизняні науковці (Л. С. Виготський, М. І. Жинкін, О. О. Залевська, І. А. Зимня, О. М. Леонтєв, О. Р. Лурія, О. О. Потебня, Л. В. Щерба) зосереджувались на механізмах породження й сприйняття мовлення. Дані психології слугують екстралінгвальним джерелом інформації, яка розширює вербально експліковану структуру концепту. З іншого боку, психологічно релевантні знання можуть бути виокремлені з мовних даних.

Сучасні тенденції розвитку суспільства з яскраво вираженою внутрішньогруповою індивідуалізацією особи демонструють значну роль *суперництва* як однієї з форм соціальної взаємодії. Хоча конкуренція між членами групи нерідко заважає досягненню спільної мети і супроводжується внутрішнім стресом, почуттям агресії, ворожості [6: 21], у неї є все ж конструктивні наслідки [8: 106; 9: 8]. Серед них – сприяння самоактуалізації, самоудосконаленню, груповій єдності, інноваціям і прогресу [2: 205; 4; 11: 53]. Знання вікових особливостей суперництва сприяє пошуку продуктивних шляхів його розв'язання.

Знання носіїв сучасної англійської мови про суперництво, відбите у семантиці лексичних одиниць, формує зміст концепту – сукупність когнітивних ознак, які відображають властивості осмисленого явища (З. Д. Попова, Й. А. Стернін). За допомогою прийому уніфікації дефініцій низки лексикографічних джерел та процедури семантичного розгортання пропонуємо таке тлумачення лексеми *rivalry* (суперництво): *'rivalry is a situation or feeling of active and continuous competition for the same single goal between two or more people of the same standard striving to win in the same field from equaling, approaching equality or outdoing someone in some qualities, abilities, objects that only one can possess'*. Визначення основної номінанти суперництва в англійській мові свідчить про те, що досліджувана ситуація виникає в процесі протистояння двох сторін, об'єднаних чимось (*two or more people of the same standard, in the same field*), за досягнення однієї мети (*for the same single goal*) щоб наблизитись до опонента або перевершити його (*equaling, approaching equality, outdoing someone*), оскільки перемогу отримує лише одна із сторін-учасників (*that only one can possess*). Таким чином, поняття суперництва містить ядерні, або інваріантні концептуальні ознаки: *учасники, їхня мета і наміри, сфера, причина и результат протидії*. **Мета** дослідження полягає у виявленні динаміки цих базових компонентів в онтогенезі на основі комунікації персонажів англійськомовних художніх творів.

Суперництво притаманне будь-якому індивіду як вроджена фундаментальна потреба у досягненні мети та як структурна, мотивуюча основа людських дій [9]. З точки зору психології, люди вступають в суперництво з тими, хто близький їм за часом, місцем і славою [5: 12; 10].

Динаміка суперництва залежить від вікових характеристик індивіда. Психологічні дослідження [1; 4; 7; 8] особливостей розвитку людини на кожному етапі онтогенезу свідчать про те, що здатність свідомо вступати в суперництво виникає не одразу після народження. Основною формою поведінки дитини до 24 місяців є співпраця. Сензитивним онтогенетичним періодом виникнення здатності людини суперничати виступає вік 3-4 років. Такий висновок базується на

нашому дослідженні поведінки **дошкільнят** в дитячому садку №73 м. Житомира за допомогою методу спостереження, контент-аналізу психологічних характеристик дітей і проєктивної методики “Запам’ятай і відтвори малюнок” [7: 116] (для визначення рівня розвитку у дитини потреби досягнення успіху, яка є внутрішнім мотивом суперництва). Дошкільнята суперничають в грі, продуктивній діяльності, міжгендерних симпатіях, орієнтуючись на компроміс лише в віці 5-6 років.

У **молодшому шкільному віці** (6-11 років) виокремлюється нова сфера суперництва – навчання, чітко виражена групова форма протистояння, наприклад між школами в конкурсі хорового співу і декламування віршів: “*The first school to file self-consciously onto the stage was St. Matthew's. The first poem chosen by this school [сфера] was I will blow you out!*’ *They had put such a wealth of expression, both of voice and countenance...*” (M. Head. Fresh from the Country).

Оскільки основним новоутворенням підлітків є потреба в самоствердженні, демонстрації індивідуальності [1: 618], то і суперництво (особливо з самим собою) в цей період суттєво розвинуте. Підлітки більш наполегливі й безкомпромісні, чітко вираженою причиною конкуренції виступає бажання перевершити ровесника або старших за віком в моральній чи матеріальній самостійності. Так, в прикладі “*When she looked back at me, her eyes said: What are you doing in this miserable room instead of doing something useful around this terrible house? My eyes answered: What is it to you?*” (R. Guy. She) дівчина-підліток суперничає з мачухою в кмітливості з метою ствердження своєї незалежності. У зв’язку з розширенням кола соціальної взаємодії і формуванням світогляду (А. В. Апресян), в юнацькому віці значно розширюється сфера суперництва і зростає роль соціального мотиву протистояння.

В період **ранньої дорослості** (20-40 років) найбільш поширеною сферою суперництва є сімейне життя і професійна діяльність: “*I have felt my husband and I compete with each other not always in obvious ways such as professional recognition or in the comparison of role responsibilities, but in attitudes towards self-fulfillment* [сфера]. *I love you*

more than you love me', or 'My doing nothing is more boring than your doing nothing' (J. W. Houston- Beyond Manzanar).

Середня дорослість (40-60 років) є фазою пониження життєвої активності [1, с. 867]. Тому в даному віці люди конкурують, в основному, з метою збереження раніше досягнутого (статусу, роботи і т. д.), як у прикладі: “*Grandfather deliberately ate slowly to provoke Ralph. The house [сфера]where Ralph now lorded it [причина суперництва], tucking into bigger and bigger meals, was a menacing place*” (G. Swift. Chemistry), де старий чоловік відстоює роль голови сім’ї та господаря будинку перед зятем. Частотність суперництва зменшується, особливо в період пізньої дорослості (після 60 років), хоча накопичений досвід і знання своїх можливостей сприяють успішності.

Отже, суперництво зароджується в дошкільному віці, його інтенсивність зростає на наступних етапах онтогенезу і поступово зменшується в пізній дорослості. Вікові особливості конкурентів визначають і пояснюють варіативність базових (інваріантних) когнітивних ознак концепту СУПЕРНИЦТВО – учасників, мети, сфери й причини дій. Перспективу становить вивчення гендерних та культурно-історичних детермінант мовної реалізації досліджуваного концепту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Крейг Г. Психология развития: Пер. с. англ. / Г. Крейг. – СПб. : Питер, 2000. – 491 с.
2. Кропоткин П. А. Этика / П. А. Кропоткин. – М.: Политиздат, 1991. – 496 с.
3. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
4. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб.: Питерком, 1998. – 688 с.

5. Муздыбаев К. Психология зависти // Психологический журнал / К. Муздыбаев. – 1997. – № 6. – С. 7-15.
6. Назаретян А. П. Агрессия, мораль и кризис в развитии мировой культуры / А. П. Назаретян. – М. : Книжник, 1995. – 168 с.
7. Немов Р. С. Психология развития / Р. С. Немов. – М. : ВЛАДОС, 1998. – 608 с.
8. Семиченко В. А. Психічні стани / В. А. Семиченко. – К. : Магістр, 1998. – 208 с.
9. Холл К. С., Линдсей Г. Теории личности: Пер. с англ. / К. С. Холл, Г. Линдсей. – М. : ЗАО Изд-во ЗКСМОПресс, 1999. – 592 с.
10. Хорни К., Фромм Э. Психоанализ и культура / К. Хорни, Э. Фромм. – М. : Юрист, 1995. – 623 с.
11. Эфроимсон В. П. Генетика этики и эстетики / В. П. Эфроимсон. – СПб. : Талисман, 1995. – 288 с.